

Türk Uygarlık Dilinin İnşasında Divan Şairi Necati Bey'in Katkıları

Ozan YILMAZ^{1*}

Öz

Dîvânu Lugâti't-Türk, Kutadgu Bilig, Yunus Emre Divanı, Garîbnâme gibi metinlerle kendisini gösteren Türk edebî dili, İstanbul'un fethinden sonra İstanbul merkezli bir yazı dili daha kazanmıştır. Bu yazı dilinin işlenmesinde öncü rol oynayan isimler arasında Necati Bey öne çıkar. Onun kendine has tarzıyla yazdığı şiirleri, Türkçenin bir uygarlık dili olmasına katkıda bulunacak özelliklere sahiptir. Necati, Türk uygarlık dilinin inşasında köşe taşlarından biridir. Klasik Türk şiirinde önemli bir yere sahip olan şair, Edirnelidir. 15. yüzyılda yaşamış, Fatih Sultan Mehmet ve II. Bayezit dönemlerini görmüştür. Anadolu'ya İran etkisinden uzak, saf şiiri getiren şairlerden biri olarak kabul edilir. Şiirlerinde dönemine ait yerel söyleyişler, atasözü ve deyimler görülür. Bu şiirler, Anadolu'da İstanbul Türkçesi merkezli bir edebî yazı dilinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Necati'nin bu çabaları, döneminde ve akabinde yetişen birçok şairin Türk edebî diliyle şiir yazmasında önemli rol oynamıştır. Bu makalede, Necati Bey'in Türk şiirine katkıları uygarlık dili özelinde incelenecektir. Şairin şiirlerine has özellikleri bu gözle ele alınacak, böylece yaptığı işin basitçe şiir yazmaktan çok daha ötesi olduğu ortaya konacaktır.

Anahtar kelimeler: Necati Bey, Divan Şiiri, Osmanlı Türkçesi, uygarlık dili, İstanbul Türkçesi

The Contribution of the Poet Divan Necati Bey to the Formation of the Language of Turkic Civilization

Abstract

The Turkish literary language, revealed in such texts as *Dîvânu Lugâti't-Türk*, *Kutadgu Bilig*, *Yunus Emre Divanı*, and *Garîbnâme*, was enriched by another İstanbul literary language after the conquest of İstanbul. Necati Bey stands out among the names that played a leading role in the processing of this written language. His poems, written in his unique style, have features that will contribute to the emergence of Turkish as a language of civilization. Necati is one of the pioneers in the formation of the Turkish language of civilization. Necati, who occupies an important place in classical Turkish poetry, was born in Edirne. He lived in the 15th century and lived through the era of Fatih and Bayazid II. He is considered one of the poets who brought original poetry that was not influenced by the Iranian language on Anatolia. His poems contain local dialects, proverbs, and idioms. These poems initiated the formation of a literary language based on İstanbul Turkish in Anatolia. The features of his poems will be explored from this perspective, thereby revealing that his work is more than just writing poetry. The article will study Necati Bey's contribution to Turkish poetry from the perspective of the language of civilization. His poems will be analyzed in this particular respect, resulting in the conclusion that his work is much more than just writing poetry.

Key Words: Necati Bey, Divan Poetry, Ottoman Turkish, the language of civilization, İstanbul Turkish

Atıf İçin / Please Cite As:

Yılmaz, O. (2022). Türk uygarlık dilinin inşasında divan şairi Necati Bey'in katkıları. *Journal of Turkic Civilization Studies*, 3(1), 1-12.

Geliş Tarihi / Received Date: 15.03.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 25.05.2022

¹ Prof. Dr - Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türkoloji Bölümü, ozan.yilmaz@manas.edu.kg; Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, oyilmaz@sakarya.edu.tr

GİRİŞ

Büyük uygarlıkların güçlü dilleri, güçlü dillerin bilinçli toplumları ve aydınları vardır. Çünkü ülkelerin kalkınması ve ilerlemesi, dile verdikleri önemle doğru orantılıdır. Büyük uygarlıklar, farklı zaman ve mekânlarda ortak hafıza taşıyan bireyleriyle kendi uygarlık dillerini kurarlar. Eğitim, bilim, felsefe ve düşünce alanlarına hâkim olarak yeni ve özgün eserler ortaya koyan, böylece medeniyetin inşasında rol alan dillere uygarlık (medeniyet) dili denir (Karabulut, 2021: 336). Aydın Sayılı'nın “*Dil ve özellikle yazı dili uygarlığın ve kültürün en güçlü bir taşıyıcısıdır. Dil, aynı zamanda, yeni atılımların ve buluşların ifade aracıdır. Diline böyle bir görevi yeterince veremeyen, dilini bu bakımdan gereği gibi değerlendiremeyen bir ulus, uygarlıkta ve toplumlar arası uygarlık yarışmasında geri koşunlara düşmeyi peşinen kabullenmiş demektir* (Sayılı, 1997: 893)” diyerek belirttiği üzere dilin işlenmesi ona verilen önemle, o önem de edebiyatı o dilin ölçütleri etrafında şekillendirerek olur. Bu minvalde şair ve yazarlara büyük iş düşmüş, Türklük ve Türkçe şuuru taşıyan birçok müellif birbirinden değerli eserler vererek Türkçenin uygarlık dili olma yolundaki gelişimine katkıda bulunmuştur. Böylece tarih boyunca birçok devletle temsil edilen Türk milleti, Farsçanın Türk edebî dilindeki tehakkümünü kırmada türlü sancılar çekse de farklı coğrafyalarda çok sayıda müellifçe işlenen yetkin bir edebî dile kavuşmuştur. Yani Türk uygarlık dilinin inşası edebî metinler aracılığıyla olmuş, Türkçenin ışıltılı zenginliği şuurulu müelliflerin elinde tüm görkemiyle parlamıştır.

Bir dilin edebî dil hâline gelmesi, uzun yıllara dayanan edebî tecrübelerle olur. Karahanlılar döneminde *Dîvânu Lugâti't-Türk* ve *Kutadgu Bilig*'le edebî gücünü gösteren Türkçe, sonraki dönemlerde birbirinden değerli eserlerle beslenmiş, müellifler Farsçanın güçlü etkisine rağmen Türkçe merkezli bir edebî dil oluşturmayı başarmıştır. Başlangıçta Türkistan, Horasan ve Hindistan'da Farsça edebî dil kabul edilmiş, Türkler bilhassa klasik şiir havzasında şiir yazmak istedikleri zaman ister istemez bu dili kullanmaya mecbur kalmıştır. Seyhun havzasında yaşarken ciddi bir sözlü edebiyat geleneğine sahip Oğuzlar, Büyük Selçuklu Devleti'ni kurduktan sonra edebî dil olarak Farsçayı, ilmi dil olarak da Arapçayı kullanmış, böylece Türkçe uzun müddet sadece konuşma dilinde kalmıştır (Ercilasun, 2016: 432). Türklerin Anadolu'ya yerleşmesiyle burada edebî dil hızla gelişmiş; Yunus Emre, Âşık Paşa, Gülşehrî gibi müellifler, Eski Anadolu Türkçesi çatısı altında kıymetli dil yadigârları bırakmıştır. Ankara Savaşı'ndan sonra Timur'la birlikte Türkistan'dan gelen bazı boylar Anadolu'da kalmış, daha önce Harezmi coğrafyasında bir arada yaşayan Doğu ve Batı Türkleri arasında sosyal ve siyasi ilişkiler oluşmaya başlamış (Akar, 2014: 105), edebî dilin işlenmesinde bu dönemin büyük katkısı olmuştur. Anadolu Türkçesinin edebî dil olarak işlenmesinde 13. ve 14. yüzyıldaki beylikler döneminde gerçekleşen edebî faaliyetlerin payı büyüktür. Her beyliğin merkezinde bir kültür faaliyetinin ortaya çıkması, beyliklere bağlı tebaanın tamamen Türk oluşu, halkın başka dilde olan eserleri anlayamaması, en önemlisi, yazılan eserlerin dillerine bakılınca konuşma dilinin resmîyete geçmeye başlamasıyla kültür ihtiyacının ortaya çıkması, daha önce Türkçe yazmakta çekinen müelliflerin Türkçeyi edebî bir dil hâline getirmesine zemin hazırlamıştır (Yavuz, 1985: 267).

Anadolu'da Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesi adlarıyla varlık gösteren Oğuz Türkçesi, klasik mahiyetteki eserlerini ise Osmanlı Türkçesi döneminde vermiştir. Batı Türkçesinin ilk döneminin adı olan, 13. yüzyılda başlayıp 16. yüzyıl başlarına dek süren Eski Oğuz Türkçesi için yaygın olarak Eski Anadolu Türkçesi terimi kullanılmıştır. Türkçenin bu dönemi siyasi olarak Anadolu Selçukluları dönemi, Beylikler dönemi, Karakoyunlu ve Akkoyunlu dönemleri ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk dönemiyle tasnif edilebilir. 16. yüzyılda Eski Anadolu Türkçesinin yerini Osmanlı Türkçesi alır. Kuzey ve Güney Azerbaycan ile Irak ve Suriye'de de varlık gösteren Eski Anadolu Türkçesinin Osmanlı Türkçesine geçiş dönemi, klasik Türk şiirinin ilk klasik dönem eserlerinin ortaya çıktığı dönemdir (Ercilasun, 2016: 438). Sosyolojik veriler ışığında bir dilin edebî dil olması için 400-500 yıllık bir sürecin gerektiği, XI. yüzyılın başlarında yazı dili şekillenmeye başlayan edebî Türkçenin, 1450-1500 yıllarında yetkin bir edebî dil olduğu ortaya çıkmaktadır (Avşar 2009: 30). 15. yüzyılda İstanbul'un fethedilmesiyle birlikte daha önce edebî dil olma yoluna giren Türkçenin en olgun dönemi kendisini gösterir. Şeyhi, İvazpaşazade Atayi, Ahmed Paşa, Mesihî,

Necati Bey, Tâcizade Cafer Çelebi, Avnî, Adli, Cem Sultan gibi şairlerle temsil edilen bu dönem Türkçenin altın çağlarından biridir. İşte bu dönemde şiiirleriyle öne çıkıp edebî dilin şekillenmesinde önemli rol oynayan kilit isim Necati Bey'dir.

Necati Bey ve Türkçesi

15. yüzyıl Anadolu şairlerinden Necati Bey, Klasik Türk şiiirinin temelini atan şairler arasındadır. 15. yüzyılın ortalarında (1444-1450) doğduğu tahmin edilmektedir. Başta tezkireler olmak üzere birçok kaynak asıl adının İsa ya da Nuh olduğu bilgisini verir. Ailesi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Edirneli yaşlı bir kadın tarafından evlat edinildiği, gençlik yıllarında şekillenmeye başlayan şairlik yeteneğinin gelişmesinde Sâilî adlı bir şairin önemli rol oynadığı anlatılır. Necati, hayatının ilk dönemini Edirne'de geçirdikten sonra asıl ün kazanacağı Kastamonu'ya yerleşir. Kastamonu yıllarında yazdığı şiiirlerle ses getirmeye başlar. Özellikle meşhur "döne döne" redifli gazeli, o dönemin bir diğer ünlü şairi Ahmed Paşa'nın (ö. 1497) kulağına gidince bir hayli beğeni kazanır. Bir süre sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından divan kâtibi olarak görevlendirilir. Fatih zamanında kendisine bir hayli ilgi gösterilen şair, bu yıllarda sürekli kasideler yazarak saygınlığını arttırır. Bu ilgi, II. Bayezit döneminde de devam eder. Şehzade Abdullah'ın Karaman sancağına gönderilmesiyle onunla birlikte divan kâtibi olarak Karaman'a gider. 1484'te Şehzade Abdullah'ın ölümüyle birlikte oldukça dokunaklı bir mersiye kaleme alıp İstanbul'a döner. Yine aynı yıl içerisinde, Kili ve Akkirman kalelerinin alınması sebebiyle övgü dolu kasideler yazıp Farsça tarih kitaları kaleme alır. O sıralar Kazasker Müeyyedzade Abdurrahman Çelebi ile aralarında samimi bir dostluk başlar. Bir süre sonra onun sayesinde II. Bayezit'in diğer şehzadesi Şehzade Mahmut'un nişancısı göreviyle Manisa'ya tayin edilir. Edebiyat tarihlerinde kendisine "Bey" denmesi bu nişancılık görevinden ileri gelmektedir. Manisa'da Sun'î, Talii ve Kâtib Şevki gibi şairlerle edebiyat dolu günler geçirmeye devam eder. 1507 yılında Şehzade Mahmut'un ani ölümüyle bu görevi de çok sürmez. İstanbul'a döndükten sonra yeni bir görev kabul etmeyen Necati Bey, kendisine bağlanan bin akçe aylıkla geçinir. Vefa'daki evinde şiiir ve edebiyat sohbetleri düzenlemeye başlayıp ömrünün son yıllarını bu faaliyetlerle geçirir. Bir hastalık sebebiyle 25 Zilkade 914 / 17 Mart 1509'da vefat eder. İlk önce Şeyh Vefa Türbesi yanına defnedilen şairin mezarı çarşı yapımı sırasında ortadan kalksa da, bugün İstanbul Unkapanı'nda İMÇ blokları içerisinde hatıra anıtı olarak yer almaktadır (Kaya, 2006: 477).

İstanbul merkezli Osmanlı Türkçesinin bir uygarlık dili olmasına büyük katkı veren Necati Bey, kendine has üslubuyla Türkçenin müstesna bir şairidir. İstanbul'un fethiyle birlikte biçimlenmeye başlayan İstanbul Türkçesinin ilk zarif örnekleri Necati'nin şiiirinde görülür. Geleneğin sağlam bir zemine oturmasında onun çabaları inkâr edilemez. Şair, dilin imkânlarını başarılı bir şekilde kullanmış, Baki'den (ö. 1600) Nedim'e (ö. 1730) uzanan bir çizginin öncüsü olmuştur. Şiiirlerinde Türkçe kelimelere sıkça yer vermesi, kafiye ve rediflerini daha çok Türkçe kelimelerden seçmesi, Türk dilinin rengini ve sesini yitirmemeye çalışması takdire şayandır. İslami edebiyatın şiiir anlayışı ve ortak malzemesiyle yazmış bir divan şairi olmakla beraber Türk dilinin bütün ifade zenginliklerinden yararlanarak özgün bir Türkçe şiiir dili yaratmaya çalışmıştır. Nitekim Tanzimat dönemi yazarlarından Ziya Paşa (ö. 1880), *Harabat* adlı klasik şiiir antolojisinde Necati Bey ve çağdaşları için,

Eslâfta Ahmed ü Necâtî

Âvâre-i dil-şikeste Zâtî

Türkî sühana temel komuşlar

Gerçi temeli güzel komuşlar

{Geçmişte Ahmet Paşa ve Necati'yle birlikte kalbi kırık avare Zati, Türkçe şiiirin temelini güzelce atsalar da...}

tespitini yapmıştır. Bu tespit, basit bir övgüden çok bir gerçeğin yetkin ağızdan ifadesidir. Gerçekten de Türkçenin gerçek manada mısra estetiğine kavuşması Necati'nin şiiirleriyle

gerçekleşir. Ondan sonra gelen şairler bu birikimi göz ardı edemeyip Necati tarzının sıkı birer takipçisi olurlar.

Şairin yakın dostu Sehi Bey'in *Heşt Behişt*'i, Latifi'nin *Tezkiretü'ş-Şuara*'sı ve Âşık Çelebi'nin *Meşairü'ş-Şuara*'sı onun edebî kişiliği hakkında olumlu kanaatlerle doludur. Şairlik yeteneği ve anlayış bakımından Necati'yi müstesna bir yere koyan Sehi Bey, onun şiirdeki yeteneğini süslü ifadelerle anar. Sehi Bey'e göre, sözde fasih ve belîğ olan Necati'nin şiiri mucizevi bir seviyededir (İpekten vd., 2017: 96-97). Latifi'nin tezkiresinde de Necati'den övgüyle bahsedilir. Ona göre Necati ortaya çıkana kadar Anadolu şairleri eski Fars şairlerinden manalar alıp öyle şiir söylüyorlardı. Necati, halkın günlük hayatta kullandığı atasözü ve deyimleri şiire dâhil edince halk da bunları şiirde görüp beğenir hale geldi. Bu tarzı gören diğer şairler, Fars şiirini takip etmeyi bırakıp kendi özlerine döndüler. Necati'nin şiiri başkalarının şiirine benzemediği gibi kendisini takip ve taklit eden nice şairler ortaya çıktı (Canım, 2018: 502). Âşık Çelebi de *Meşairü'ş-Şuarâ* adlı tezkiresinde Necati'yi Anadolu'nun meliküşşuarası (şairler sultanı) unvanıyla anıp yazdığı şiirlerle Anadolu'yu bülbül bostanı ve papağan şekerliğine döndürdüğünü anlatır. Onun sayesinde Anadolu tarzı klasik şiir, Fars şiirinin gölgesinden çıkıp İranlı şairlerin kınama taşından kurtulur. Ahmed Paşa ile yakın tarzda şiirler yazsa da her ikisinin şairliği arasındaki fark güneş ışığı ile mum ışığı, mucize ve sihir arasındaki fark kadar açıktır. Kolay söyleyiş, anlaşılır ifade, akıcı üslup, zevk verici manalar içeren şiirleri görülmemiş ve duyulmamış hayallerle süslüdür. Anadolu şairlerinin ustası odur. Onun zamanında böylesi güzel söyleyişi olan bir şairin yetişmesi az görülür bir hadisedir (Kılıç, 2018: 363-364).

Bu tespitlerden de anlaşılacağı üzere Necati'nin şiir dili, İstanbul Türkçesi merkezli Türk şiir dilinin oluşmasında önemli bir merhaledir. Necati'nin yaşadığı devirde İstanbul henüz fethedilmiş olup Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçişte bu şehrin fethinin büyük payı vardır. Ahmed Paşa'yla birlikte Anadolu'yu İran şiirinin etkisinden büyük ölçüde kurtaran Necati, Anadolu insanının günlük konuşma dilinden yaptığı kelime seçimleriyle sonraki kuşaklara öncülük eder. Zati, Bakî, Şeyhülislam Yahya ve Nedim çizgisinin oluşmasına zemin teşkil eden şair, klasik tarzda şiir söylemini Türk anlayış ve düşüncesiyle beslemeyi başarmıştır. Şairin bu yönünü destekleyici birçok örnek vardır. Atasözü ve deyim, ikileme, üçleme, zıtlıklardan yararlanma, tekrarlama, günlük dilden alıntılama gibi unsurları şiirinde sıkça kullanmıştır (Bozkaplan, 2011: 170-184).

Necati divanı, yer yer Arapça ve Farsça kelimelerle örülü olsa da yoğunluk Türkçe kelimelerin lehinedir. Halkın konuştuğu Türkçenin güzelliğine ve zenginliğine tutkun olan şair, Türkçe kafiyeleri ve redifleri sıkça kullanıp konuşma kalıplarına, atasözü ve deyimlere şiirinde geniş ölçüde yer vererek Türkçeye olan sevgisini göstermiştir (Mazıoğlu, 2009: 310). Ancak onun bir uygarlık dili inşasındaki rolü Türkçeyi kullanmasından daha çok devrindeki Türkçe söyleyişi kendine has üslubuyla edebî bir tarz hâline getirmesinden ileri gelir. Bir diğer deyişle Necati, Nevayi'nin Çağatay sahasında gösterdiği Türkçe söyleyiş gücünü Anadolu'da gerçekleştiren tarz sahibi bir şairdir. Şiirlerindeki Türkçe zenginliği bunun açık bir delilidir.

Necati, Türkçe kelimelerle kelime oyunu yapmada son derece ustadır. Günlük yaşamdan aldığı kelimeleri bambaşka bir kimlikle okuyucu karşısına çıkarır. Sehl-i mümteni tarzında yazdığı mısraları, okuyana büyük bir keyif verirken bunların kolayca yazıldığı hissini uyandırır (Macit, 2010: 24). Oysa bu tür mısraların arkasında Necati gibi bir söz dehası vardır. Necati'nin Türk şiir dilinin sağlam temellere oturmasındaki katkısı şu başlıklar altında ele alınabilir:

Yabancı Unsurlardan Arınmış Türkçe Söyleyiş Gücü

Necati divanında Türkçe saf ve etkili söyleyişin en güzel örneklerini görmek mümkündür. Ahmedî ve Şeyhî'nin Farsça cümle yapısının etkisiyle geliştirdiği "ki"li cümleler Necati'nin şiirinde kaybolmaya yüz tutmuştur. Bir çırpıda söylediği birçok beyti, Türkçenin şiir gücünü zirveye çıkarır. İsrarla Türkçe kelime kullanmayı tercih ettiği beyitler, zoraki bir ifade tarzının aksine onun Türkçeyi işleyiş gücündeki başarısını gösteren örneklerdir (Arslan 2021: 91-92). Bu tür beyitlerden bazıları örnek olarak aşağıya alınmıştır:

Gözlerimden ayağın toprağın ırmağ istesen
Gözlerimden ayağın toprağına ırmağ olur (Yılmaz, 2015: 188)

Kara toprağa karmagıl kayırmaz kakıyıp kanım
Kulunum kapına geldim benim devletli sultânım (Yılmaz, 2015: 332)

Ben seni gayr ile görüp oynamaktansa yürek
Ey kemân-ebrû güzel yürekte peykân oynasın (Yılmaz, 2015: 357)

Eli uzunluğu duyuldu servin
Onun için utandı geçti yere (Yılmaz, 2015: 422)

Her kime yalan ise derdin bana gerçek durur
Her kime gerçek ise vaslın bana yalan gibi (Yılmaz, 2015: 475)

Kimden tutar imiş yüzünün karasın rakîb
Kendisi etti kime ne kendi kazancıdır (Yılmaz, 2015: 178)

Unutuldu sana cânlar verdiğim yâd olmadı
Gerçi derler dostum varın veren yad olmadı (Yılmaz, 2015: 441)

Kişi mescidde Necâtî oturup durmak kolay
Devleti olan gönülde kendine yer eylesin (Yılmaz, 2015: 366)

Bostanda elin üstüne el yok der iken serv
Sen onu durup yukarı almağa sebep ne (Yılmaz, 2015: 400)

Bir eline cânın alsın bir eline başını
Girmek isteyen kişi âşıkların meydânına (Yılmaz, 2015: 411)

Yüzüne gülse birkaç gün Necâtî sakın aldanma
Ki gerçekler inanmadı bu dünyânın yalanına (Yılmaz, 2015: 417)

Güzeller geldi bayrama beğ olmuş
Donanmış birbirinden yeğ olmuş (Yılmaz, 2015: 269)

Niçin kulun dura itler uluya
Demez miydin ki kulluktan ululuk (Yılmaz, 2015: 284)

İgende servi silkip sarsma ey bâd
Onu çok elleme çıkmadı yerden (Yılmaz, 2015: 342)

Dikildim serv gibi doğru geldim
Eşiğinden bir adım gitsem olmaz (Yılmaz, 2015: 251)

Konuşma Diline Yakın Söyleyiş Tarzı

Necati'nin Türk şiir dilini oluşturmadaki önemli bir üslup özelliği de konuşma dilini yazı diline yaklaştırmasıdır. Bu oldukça güç bir iş olsa da şair layıkıyla üstesinden gelmiştir. Aşk yolundaki hislerini samimi bir edayla dile getirdiği beyitlerinde muhababını karşısına alıp konuşuyor edası takınır. Günlük hayattan aldığı, hepimizin geçmişten bugüne kullanmaya devam ettiği, halkın kendisi olan birçok yapıyı şiire taşımış, böylece halk kendi günlük dilini tam manasıyla şiirde

bulabilmiştir. Necati'nin ısrarla sevilip takip edilmesinin en önemli nedenlerinden biri de şiire getirdiği bu yeniliktir. Şairin bu anlayışına örnek olarak şu beyitleri verilebilir:

Revâ mıdır ki güneş yüzüne kamer diyeler
Gece ile seyre çıkarsan daha neler diyeler (Yılmaz, 2015: 194)

Bana yârun yanağı vü lebi vü kaddi yeter
Üzül ey gül açıl ey gonca yıkıl ey ar'ar (Yılmaz, 2015: 169)

Meyl etse hadd-i yâra cân u gönül bana ne
Bir iki çiplak abdâl od buldular çönerler (Yılmaz, 2015: 180)

Kâmet ü zülfün nesîmi ile hasretler gibi
Koca koca görüşür şimşâd u reyhân sarmaşır (Yılmaz, 2015: 236)

Beni içer diye bilsem niye sevmez sûfi
Meydir arada nizâ ettiğimiz kan değil a (Yılmaz, 2015: 405)

Cân u dil oldu gamze-i cânân oyuncağı
Aşkı birâder eyledin oğlan oyuncağı (Yılmaz, 2015: 452)

Dedim ki yaşımın yine kan oldu hem-demi
Nâz eyleyip gülüp dedi billâhi hem de mi (Yılmaz 2015: 456)

Ey serv-i nâz-pîşe seni mi yürü yürü
Ayıklara vefâ vü bana gam he mi he mi (Yılmaz, 2015: 457)

Pâk-bâz u merd olagör ki ne avrattır cihân
Er gibi çok sevdiğim cânım Necâtî er gibi (Yılmaz, 2015: 220)

Yüz çevirme kaçma benden gel beri çok sevdiğim
Atasından anasından ileri çok sevdiğim (Yılmaz, 2015: 336)

Çek dil-âzârlığı derd ile cânın çıksın
Niye cân verir idin böyle dil-âzârlara (Yılmaz, 2015: 383)

Dedim ey cân el erer mi dudağın öpmeciğe
Gülerek nâz ile dedi n'ola bir kerreciğe (Yılmaz, 2015: 394)

Yâ Rab o düşman bakışlı yâra n'ettim n'eyledim
Sevdiğimden gayrı o dildâra n'ettim n'eyledim (Yılmaz, 2015: 336)

Sevdim demişim seni Necâtî gibi sevdim
Yoktur dönüşüm baş veririm bu sözüm üzre (Yılmaz, 2015: 397)

Zülf-i siyahın gönlümüz almağa sebep ne
Çün aldı dönüp yerlere çalmağa sebep ne (Yılmaz, 2015: 400)

Örnekleme Gücü

Necati şiirinin önemli unsurlarından biri de örneklemeyle dayalı anlatıdır. Soyut durumları somutlaştırmada bir hayli başarılı olan şair, üstelik bunları günlük yaşamda gözlemlediği olaylar eşliğinde yaparak halkın gönlüne girmeyi başarır. İrsâl-i mesel (örnekleme) sanatının yardımıyla kurduğu beyitlerinin yanı sıra bir durumu başka bir duruma benzeterek resmettiği beyitleri, onun eşsiz tasvir yeteneğinin birer yansımasıdır. Aynı zamanda Türk insanının yaşam tecrübesini örnekleyen bu beyitlerden bazıları şöyledir:

Dil sevinir yanağında hat-ı hoş-bû olucak
Uğrunun günü doğar ay karanu olucak (Yılmaz 2015: 283)

Dûd-ı âhımdan duyar ağladığım halk-ı cihân
Kara yel estikte bilirler ki tûfân yağdırır (Yılmaz 2015: 211)

Eşiğinde âhım işiten döker göz yaşların
Nitekim kible yeli esse firâvân yağdırır (Yılmaz 2015: 211)

Yüzün görüp sevinenler saçından ağlaması
Ki tanladan gülen akşama dek güler derler (Yılmaz 2015: 234)

Ölür isem beri gel yüzünü görüp öleyim
Bahâr günleridir mevsim-i sefer derler (Yılmaz 2015: 234)

Ben üzümün suyun severim sûfi dânesin
Zîrâ kimi kızını sever kimi anasın (Yılmaz 2015: 342)

Gül ruhlarının şevki yaşıma kana boyadı
Olur çü bahâr erse sulara bulanıklık (Yılmaz 2015: 284)

Çarhın güneş eğerçi ki görkü güvencidir
Kûyunda kapı kapı gezer bir dilencidir (Yılmaz 2015: 178)

Üzülür gül açılır gonca gülistânda eger
Bu had ü hande ile yâr ola gülzâra yakın (Yılmaz 2015: 359)

Koyuban gitmez eşiğin güneş akşama değin
Isınıptır sanemâ şöyle benzer yerine (Yılmaz 2015: 411)

Çeşmine karşı vardı çıkıp sineden gönül
Kim gördü vara çıplak adam ok savaşına (Yılmaz, 2015: 400)

Gördüğü hûbu Necati koynuna sokmak diler
Bulduğunu nitekim öksüzce oğlan koynuna (Yılmaz, 2015: 406)

Atasözü ve Deyim Kullanımı

Türk halkının hayata bilgece bakışının örnekleri olan atasözü ve deyimler, Necati şiirinin ana malzemesi olmuş, böylece geniş bir zaman ve mekâna dayalı ortak Türk hafızasının ürünü olan bu malzeme, yazı diline geçip sonsuza dek korunmuştur. Necati şuurlu bir dilci edasıyla bunları kullanmaya özen göstermiş, belki de kaybolup gidecek birçok atasözü ve deyim yazı dili yoluyla kayda geçmiştir. Şairin bu yönünü gösteren bazı örnekler şöyledir:

Ağzı eğildi goncaların gülmeden şehâ
Ki kâmetine serv-i hırâmân olur harîf (Yılmaz 2015: 280)

Hâlin cefâyı hûşe-i zülfünden öğrenür
Üzüme göre kararır ey bî-vefâ üzüm (Yılmaz, 2015: 328)

Kangı kanına susamış dirilir seninle kim
Bir su içmek denli gelmez sana bin kan eylemek (Yılmaz, 2015: 293)

Beni yavuz amelim şuna yetiştirdi ki
Derd ile cân çekişem ölmek ola dermânım (Yılmaz, 2015: 323)

Nâleye âheng edersen ey gönül Ferhâd'a gel
Bağrına taşlar basıp dağlar gibi feryâda gel (Yılmaz, 2015: 319)

Gönlümü zülfü ayağa vurursa gam değil
Bâzâr-ı hüsn içinde binin gör birisin al (Yılmaz, 2015: 314)

Gerçi güzeller ipini zülfün uzattılar
Hakkâ ki boylarınca yazıklara battılar (Yılmaz, 2015: 179)

Mecliste sâkî desti ile el bir eyleyip
Şol gül gibi şarâbı ayağa düşürdüler (Yılmaz, 2015: 161)

Bin cevr edersen ağlamazam senden ey felek
O gül-ruh ile çünkü su sızmaz aramıza (Yılmaz, 2015: 398)

Anber saçına benzeticek müşkü ey sanem
Şöyle sevindi nâfe ki sığmaz derisine (Yılmaz, 2015: 402)

Mecaz, Teşbih, İstiare ve Teşhisin (Kişileştirme) Gücünden Faydalanması

Necati'nin şiirde yararlandığı unsurlardan biri de mecaz, teşbih, istiare ve teşhis gibi söz sanatlarıdır. Klasik şiir vadisinde gezen her şair bu sanatlardan faydalansa da Necati'nin şiirinde zeki ve duyarlı bir şairin Türkçecilik anlayışı söz konusudur. Bir diğer deyişle sanat olsun diye değil, şiirine çeşni katmak maksadıyla bunlara yer verir. Şair, doğal söyleyişinin birer örneği olan bu tür kullanımlarında oldukça rahattır. Doğrudan “falanca falancaya benziyor” demek yerine, yaptığı benzetmeleri okuyucuya başarılı bir şekilde hissettirip şiirini tekdüze olmaktan kurtarır. Okuyanların hayal dünyasına hitap eden şair, cansız varlıklar üzerinden insani durumları gözler önüne serer. Şairin bu anlayışını gösteren bazı örnekler şöyledir:

O mâh-ı dil-fürûza şebîh olduğu için
Baktıkça mihr yüzüne gözüm dola gelir (Yılmaz, 2015: 242)

O kadd-i ser-firâza serv olmaz ise âşık
Yonulmadık ağaçtır olmaz bir işe lâyık (Yılmaz, 2015: 281)

Ol civân-bahtun cemâlini kemâhî görmeğe
Ay u günden gözüne gözlük tutar pîr-i felek (Yılmaz, 2015: 305)

Dostum gün yüzüne kendini benzetmek için
Durmuş âyîneleşir ay ile gördüm güneşi (Yılmaz, 2015: 456)

Kûyuna varıp rakîb ölmek dilermiş dostum
Ne domuz kurbân olur ne Cennet'e girer eşek (Yılmaz, 2015: 311)

Beni ölüm okuna uğratıp durur gamzen
Delindi nây gibi sorma hâlini ciğerin (Yılmaz, 2015: 307)

Zülf ü ruhun hayâli ile bâğa uğrasam
Gülşen diken görünür ü sünbül yılan olur (Yılmaz, 2015: 181)

Gören düşünde bir gece mestâne gözlerin
Nergis gibi humâr ile bir yılda uyanır (Yılmaz, 2015: 167)

İkileme Kullanımı

Necati şiirinin öne çıkan bir diğer özelliği de ikileme kullanımudur. Türkçenin söyleyiş gücüne güç katan ikilemeler, Necati şiirinin de vazgeçilmez unsurudur. Şiirde ahengi yakalamak maksadıyla ikilemelere sıkça yer veren şair, bu yönüyle sonraki şairlere de yol açmıştır. Onun şiirindeki ikileme kullanımlarına aşağıdaki örnekler verilebilir:

Hevâ-yı serv-i kaddinle delirip dağlara düştüm
Yaşım ırmağa dönmüştür akar çağlayı çağlayı (Yılmaz, 2015: 477)

Yollara bakmak ile pür-hûn oluptur gözlerim
Âh senin geç geç gelip tez tez durup gidişlerin (Yılmaz, 2015: 291)

Bu cefâdan ki kadeh ağzın öper döne döne
Nâr-ı gayrette kebâb oldu ciğer döne döne (Yılmaz, 2015: 386)

Gül mushafın sabâ yeli açtı varak varak
Aşk âyetini bülbül okudu sebak sebak (Yılmaz, 2015: 285)

Öve öve lebini göklere çıkarmıştır
Mesîh şimdi mey-i hoş-güvâra nâzlanır (Yılmaz, 2015: 233)

O çok çok sevdiğimin şîvesine
Necâtî sen de az az öğrenirsin (Yılmaz, 2015: 348)

Bir harâret var derûnumda ruhun şevkiyle ki
Dem dem akar iki gözden ılı su çok sevdiğim (Yılmaz, 2015: 336)

Kanlı yaş ile yudum yudum giderdim karasın
Gel ki devlethânene câm olmak ister gözlerim (Yılmaz, 2015: 330)

Sürünü sürünü su gibi sebzezâra git
Düşe dura sabâ gibi gel gülsitâna var (Yılmaz, 2015: 66)

SONUÇ

15. yüzyıl İstanbul Türkçesinin ilk örneklerinin verildiği dönem olup Necati Bey bu dönemin başarılı sanatçıları arasında öne çıkar. Konuşma dilini şiir diline yaklaştıran söylemde başarılı olması, sonra gelen şairler için ilham kaynağı olmuş, bazen taklit derecesine varacak şiirler vasıtasıyla birçok takipçisi olmuştur. Öncülüğünü ettiği Necati tarzı; başta Zati, Baki, Şeyhülislam Yahyâ, Nedim, Keçecizade İzzet Molla, Enderunlu Vasıf olmak üzere her yüzyılda temsilci bulmuştur. Bir başka deyişle, erken klasik dönemden klasik döneme geçiş, Necati'nin açtığı yolun

takibiyle olmuştur. Osmanlı Türkçesi XVI. yüzyıldaki zirve çağını, klasik şiiri Türk bakış açısıyla yorumlayıp zenginleştiren Necati Bey'e borçludur. Necati Bey, kısa bir süre sonra cihan devleti hâline gelecek Osmanlı Devleti'ne, klasik eserlere ev sahipliği yapabilecek derecede etkili bir edebî dil bırakmada öncü rolü oynamıştır. Onun bu şuurulu yaklaşımı, Türk uygarlık dilinin inşasında harç malzemesi gören bir anlayış olarak tarihe geçmiştir.

ETİK BEYAN

“Türk Uygarlık Dilinin İnşasında Divan Şairi Necati Bey'in Katkıları” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

KAYNAKLAR

- Akar, A. (2014). Tarihin Dile İzdüşümü: Ankara Savaşı Sonrası Anadolu'da Dil ve Tarih İlişkileri. 1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi (Yıldırım-Timur) Bildiri Kitabı, 9-12 Ekim 2012, Ankara: TTK Yayınları. ss. 103-108.
- Arslan, Ö. (2021). Necâtî Bey'in XV ve XVI. Yüzyıl Klasik Türk Şiirine Tesiri (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Avşar, Z. (2009). Gölge Avıyla Boşalan Bir Sadak: Mahallileşme. *Turkish Studies*, 4(5), 19-33.
- Bozkaplan, Ş. A. (2011). Necâtî Bey'in Türkçesi. *Turkish Studies*, 6(1), 169-184.
- Canım, R. (2018). Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ. Kültür Bakanlığı e-kitap projesi, erişim linki: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78460/tezkireler.html>, erişim tarihi: 31.03.2023.
- Ercilasun, A. B. (2016). Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İpekten, H., Kut, G., İsen, M., Ayan, H. ve Karabey, T. (2017). *Sehî Beg Heşt-Bihişt*, Kültür Bakanlığı e-kitap projesi, erişim linki: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78460/tezkireler.html>, erişim tarihi: 31.03.2023.
- Karabulut, S. (2021). Medeniyet dili olarak Türkçe. *ASBİDER*, 8(23), 334-343.
- Kaya, B. A. (2006). Necâtî Bey. *DİA*, 32: 477-478. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kılıç, F. (2018). *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*, Kültür Bakanlığı e-kitap projesi, erişim linki: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78460/tezkireler.html>, erişim tarihi: 31.03.2023.
- Macit, M. (2010). Garip Şair: Necatî. *Dil ve Edebiyat Dergisi*, 24, 22-35.
- Mazıoğlu, H. (2009). *Necatî'nin Şiirlerinde Türkçenin Zenginliği*, Eski Türk Edebiyatı Makaleleri, Ankara: TDK Yayınları.
- Sayılı, A. (1997). Bilim, kültür ve öğretim dili olarak Türkçe. *Erdem*, 9(27), 893-902.
- Yavuz, K. (1985). Şeyhoğlu Mustafa'nın Türkçe Hakkındaki Görüşleri, Hizmeti ve Kenzül-Küberâ ve Mehekkül-Ulemâ'sının Dili. *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi Tebliğler I Türk Dili*, c. 1, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Yılmaz, O. (2015). *Necatî Bey Divânı*. Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

Language, which is the primary means of human communication, is divided into two main branches: spoken language and written language. Emotions and thoughts that were originally expressed orally were recorded in literary texts. Cultures in different parts of the world have experienced the transition from spoken language to written language at different times and under different conditions. The oldest written examples of the Turkish language also appeared in the 8th century. The 'Monuments of Orhun' are the first Turkish written documents engraved onto stone. In the 9th and 10th centuries, Buddhist-Manichaeen Uyghur literature developed. The Turks, who converted to Islam in the 10th century, were influenced by Arabic and Persian cultures in language and literature, and original works appeared in Turkish in the 11th century. After the Mongol takeover of the Khwarezm region in the 13th century, Oghuz Turks left their ancestral homeland and migrated extensively to Iran, Iraq, Syria, Anatolia, and Azerbaijan. In the 13th century the first written Turkish texts appeared in Anatolia. This period, called Old Oghuz or Old Anatolian Turkish, was gradually replaced by Ottoman Turkish in the following century. The shortcomings of the poetic language found in the texts of this period were corrected by the more complex Turkish language after the conquest of İstanbul by the Turks. The written language

became similar to the spoken language, and İstanbul Turkish began to be regarded as a literary language. This period, which coincides with the 15th century, is the period when the foundations of divan poetry were laid in Anatolia and original works with a distinctive writing style emerged. Necati Bey is one of the leading poets who transformed the Turkish language into the language of civilization.

The purpose of this study is to show the contribution of diwan poet Necati Bey to the historical development of the language of Turkic civilization. The first examples of classical Turkish poetry in Anatolia appeared in the 14th century. Although initially there was a predominance of Old Anatolian Turkish, Ottoman Turkish became dominant in the second half of the 15th century. The conquest of İstanbul prompted this transition. With the conquest of İstanbul, the written language is called İstanbul Turkish. In this new era Turkish was linguistically processed by great poets. Necati Bey is the leading name of this period. The Turkish he used in his divan is different from previous styles. This style was also adopted by later poets. Thus, Necati Bey became a poet dealing with the consequences of his time. His efforts to develop the Turkish language advanced its transformation into a literary language in Anatolia.

In this article we have tried to address such issues as what the language of civilization is, whether Turkish is a language of civilization, what role literature plays in the formation of this language of civilization, where the divan poets are in this process, what contribution Necati made to Turkish language, how effective this contribution was. For this purpose, a literature review was conducted, specifically explaining the unity of language and literature in Turkish, which is the language of civilization, and Necati Bey. From this point of view, the poet's divan was studied, identifying the features that distinguish him from other poets. The prerequisites for the success of Necati Bey's speech were explored, and similar studies on the subject were explored. Although Necati's ability to perceive the Turkish language was mentioned in these studies, it was observed that they were not considered in the context of the formation of the language of civilization.

Necati Bey, who contributed much to İstanbul Ottoman Turkish as a language of civilization, is an exceptional poet of the Turkish language with his own unique style. The first fine examples of İstanbul Turkish, which began to take shape after the conquest of İstanbul, can be seen in Necati's poetry. One cannot deny his efforts to enhance the tradition on a permanent basis. The poet successfully utilized the possibilities of the language and became the founder of a style that spread from Baki (d. 1600) to Nedim (d. 1730). It is admirable that he often includes Turkish words in his poems, that he selects rhymes and redifs mostly from Turkish words, and that he attempts not to lose the color and sound of the Turkish language in his poems. Although he is a divan poet who wrote with an understanding of poetry and the common material of Islamic literature, he tried to create a unique Turkish language of poetry, using all the richness of the expressive means of the Turkish language.

The language of Necati's poetry is an important stage in the formation of the language of Turkish poetry, the center of which is İstanbul Turkish. During the period in which Necati lived, İstanbul had just been conquered, and the conquest of that city played a major role in the transition from Old Anatolian Turkish to Ottoman Turkish. Necati, who along with Ahmed Pasha saved Anatolia from the influence of Iranian poetry, leads the next generations by selecting words from the everyday colloquial language of the Anatolian people. The poet, from whom the lines of Zati, Baki, Şeyhülislam Yahyâ and Nedim were formed, was able to enrich the poetic discourse of the classical style with Turkish interpretation and thinking.

Necati Bey is extremely skillful in creating puns with Turkish words. He presents the reader with words taken from everyday life in a completely different form. The poems he writes in the style of "sehl-i mümteni" (literary art, an expression that seems simple but is complex) give the reader great pleasure and create the impression that they were written easily. Behind such poems, however, is a genius of wordsmanship like Necati.

This article first of all describes Necati's life, his literary personality, his work, and the importance he gave to the Turkish language. The results of the analysis of biographies about Necati are identified. It was revealed that the poet was also characterized as an inventive poet at the time. Various elements that distinguish Necati's poetry from its counterparts have been touched upon, and examples selected from the poet's divan have been given. The poet's contribution to the formation of the language of Turkic civilization was discussed in six sections. These elements, as the strength of the utterance in Turkish, free from foreign language elements, the style of speech close to the spoken language, the strength of patterns, the use of proverbs and idioms, the use of metaphor, similarity, the strength of metaphor and diagnosis, and the use of repetition were explored under such categories. It was concluded that the poet contributed to the formation of the language of Turkic civilization by the works he wrote in Anatolia, paved the way for later poets and successfully worked in Turkish with his writing talent.